

TEMEL KAYNAKLAR ÇERÇEVESİNDE DİNDEN DÖNME ve İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜ

Nihat DALGIN

İslâm'ın inanç ve düşünce hürriyetine verdiği önemin ele alındığı ve dile getirildiği her ortamda, dinden dönen insanlara İslâmın öngördüğü ceza hatırlatılmaktadır. Hemen peşinden, bu ceza ile birlikte, inanç hürriyetinin nasıl bağdaştırılabileceği sorulmaktadır.

İşte bu kuşkuları bir nebze giderebilmek, dinden çıkana (mürted) verilecek cezanın, inanç hürriyeti ile ilgisinin ne derece olduğunu, bir başka deyişle, ceza gören mürtedin düşünce suçlusu olup olmadığını ortaya koyabilmek amacıyla, dinden dönme ve cezası konusunu araştırmanın faydalı olacağını düşünmekteyiz.

I. İRTİDAT SUÇU

A- Tanımı:

Arap dilinde iftial babından ism-i fâil olan mürted, sözlükte; dönmek kökünden, dönen anlamına gelmektedir.¹

Mürted terim olarak; İslâm dininden çıkana verilen isimdir. Tanımda bulunması gereken özellikleri dikkate alarak, irtidat ve mürted şöyle tanımlanabilir: Akıllı, bülûğa ermiş, müslüman erkek veya kadının, zorlama olmaksızın irtidat kasdı ile, İslâm dininde zaruri olarak inanılması gereken şeyleri, tamamen veya kısmen, inkâr etmesi ve bu inkârını veya inkâr sayılabilecek davranışını, söz, fiil, alay gibi kişinin duygularını belirtme yollarından biri ile ortaya koymasına irtidat, bunu yapana mürted denir.²

B- Suçun Özellikleri:

İrtidat suçu söz veya hareketlerle işlenir.

1. Sözlerle İrtidat:

İrtidat suçunun oluşma sebeplerinden birisi şahsın küfür lafzını dili ile söylemesidir. Şahsın küfür sayılan sözleri kalbinden geçirmesi yeterli değildir. Dünyada hükümlerin zahire göre verilir olması prensibi, dili ile bu sözleri açıklamayanı korumaktadır.³ Nitekim Hz. Peygamber:

"Allah Teala, ümmetimin içinden geçirdiklerini, dilleri ile konuşmadıkları ve işlemedikleri müddetçe bağışlar"⁴

buyurmuştur.

¹ ez-Zebidi, *Tacu'l-Arus min Cevâhiri'l-Kamus*, VIII, 92; el-Cevheri, *es-Sıbah fi'l-Lüğa ve'l-Ulum*, I, 474; Sadi Ebu Ceyb, *el-Kamusu'l-fikhi lugaten ve İstılahen*, s. 146.

² Mürtedle ilgili tarifler için bkz. el-Maverdi, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib, *el-Abkâmu's-Sultaniyye*, s. 113; Serahsi, *el-Mebsut*, X, 98; İbn Kudame, *el-Muğni ve's-Serbu'l-Kebir ala Metni'l-Mukni*, X, 99; Necib el-Mutî, *Tekmiletu'l-Mecmu' Şerbu'l-Mübezzeb*, XXI, 59; *Ravzatu't-Talibin*, VII, 283; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, V, 307; er-Remli, *Nihayetu'l-Muhtac İla Şerhi'l-Minhac*, VII, 413; el-Buhuti, *Keşşafu'l-Kıma ala Metni'l-İkna*, VI, 171; A. Fethi el-Beknesi, *el-Meusuatu'l-Cinaiyye fi'l-Fikhi'l-İslâmi*, III, 126; Bilmen Ömer Nasuhi, *Hukuki İslâmîyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, III, 340; Numan es-Samarrai, *Mürtede Alt Hükümler*, (trc. O. Zeki Soytürk-Ahmet Tekin) s. 48.

³ Ali el-Kari, *Şerhu'l-Fikhi'l-Ekber*, 1979, s. 434; Bilmen, *Kamus*, IV, 8.

⁴ Buhari, *İtk* 6; Müslim, *İman* 58; Ebu Davud, *Talak* 15.

İnsanın, söylediğinde mürted sayıldığı sözlere şunlar örnek verilebilir: Allah'ın mevcudiyetini inkâr etmek, lâıyk olmayan şeyle Allah'ı sıfatlandırmak⁵, Allah'ın ismi veya emirlerinden biri ile alay etmek, Allah ile kişi arasında, yardıma koşan, kendisine tevekkül edilen birinin olduğunu iddia etmek⁶, Allah ve rasullerinden birine küfretmek⁷. İslâm'ın sonraki asırlarda uygulanamaz olduğunu, müslümanların gerilemesine İslâm'ın sebep olduğunu söylemek.⁸

2. Hareketlerle İrtidat:

İnsanın kalbindeki inancını dışa vurmasının bir yolu da tavır ve hareketleridir. Bir şahıs, söz söylemeden de, hareketleri ile bir şeyi kabul veya reddettiğini, tereddüde mahal bırakmayacak şekilde, ortaya koyabilir. İşte birtakım hareketlerin adeta söz yerine geçtiği gerçeği ile, irtidat suçunun bir sebebi de şahsın hareketleri görülmüştür.

Hareketlerle irtidada örnek olarak şunlar zikredilebilir: Kur'an'ı pisliğe atmak; puta, güneş ve ay gibi yıldızlara secde etmek; kableden başka yöne, kasıtlı olarak dönüp namaz kılmak.⁹ Namazın, haccın, zekâtın farz olduğunu inkâr ederek, onları yerine getirmekten kaçınmak, emri yapmamakta direnmek.¹⁰

C. Suçlunun Özellikleri:

1. Akıl:

aa. İrtidat suçunu işleyen kimse akıllı olmalıdır.¹¹ Zira insanların mükellefiyetleri ile akılları doğru orantılıdır.

bb. Akıl hastasının¹² ve deli hükmünde olanın¹³, bayılma veya uyku sebebiyle aklı gidenin irtidadı geçerli değildir.¹⁴

cc. Sarhoşun irtidadı hakkında iki farklı görüş mevcuttur.

1. Sarhoşun bu haldeki irtidadı geçerlidir. Bu, şâfiilerin¹⁵ görüşüdür. Hanbelilerdeki sahih kabul edilen görüş de böyledir.¹⁶

2. İrtidat halinde şahsın şuuru yerinde olmalıdır. Sarhoşun şuuru yerinde olmadığı için, irtidat suçlusu sayılmaz. Bu, hanefilerin kabul ettiği görüş olup¹⁷, daha mantıklı görülmektedir.¹⁸

2. Bülûğ:

İrtidat suçunu işleyende bülûğ şart olup olmadığı tartışılmıştır:

aa. Aklı ermeyen, yani mümeyyiz (iyiyi kötüden, güzeli çirkinden ayırt etme melekesi) olmayan çocuğun irtidadının gerçekleşmediğinde ihtilâf yoktur.¹⁹

bb. Akıllı, fakat bülûğa ermemiş çocuğun irtidadı hususunda birkaç görüş mevcuttur.

1. Çocuğun irtidadı geçerlidir. Bu, Ebu Hanife (ö. 150/767) ve

⁵ İbn Teymiye, *el-Fetava el-Kübra*, V, 535; Taftazani, *Şerbu'l-Makasid*, V, 224 vd.

⁶ İbn Teymiye, *age*, V, 535; el-Buhuti, *Keşşafu'l-Kıma*, VI, 168.

⁷ İbn Hazm, *el-Muballa bi'l-Asar*, XIII, 476; İbnu'l-Arabî, *Abkamu'l-Kur'an*, I, 31; İbn Kudame, *el-Muğni*, X, 72; Mutî, *age*, XVIII, 26.

⁸ Küfür sözleri ile ilgili daha geniş bilgi için ayrıca bkz. İbn Nüceym, Zeynüddin, *el-Babru'r-Raik Şerhu Kenz'ü'l-Dekaik*, Kahire ts., II, 133; en-Nevevi, *Ravzatu'l-Talibin*, VII, 285; er-Remli, *Nihayetü'l-Mubtac*, VII, 414 vd.; Fudaylat, Cebr Mahmud, *Abkamu'r-Rüdde ve'l-Mürteddin*, Amman, 1987, s. 206-254.

⁹ el-Merağî, *Tefsiru'l-Merağî*, I, 136.

¹⁰ İbn Kudame, *age*, X, 73; İbn Hacer el-Askalani, *Fetbu'l-Bari bi Şerbi'l-Buhari*, XII, 288.

¹¹ Kasani, *Bedai'u's-Sana'i fi Tertibi's-Şerai*, VII, 134; İbn Kudame, *age*, X, 75; İbn Nüceym, *el-Babru'r-Raik*, V, 129; İbn Abidin, *Haşîye*, III, 285.

¹² er-Remli, *Nihayetü'l-Mubtac*, VII, 417.

¹³ İbn Abidin, *Raddü'l-Mubtar ale'l-Dürri'l-Mubtar ala Metni Tenviril-Ebsar (Haşîye)*, III, 287.

¹⁴ Serahsi, *age*, X, 123; İbn Abidin, *age*, III, 285.

¹⁵ er-Remli, *age*, VII, 417.

¹⁶ İbn Kudame, *age*, X, 99.

¹⁷ Serahsi, *age*, X, 123; İbn Nüceym, *age*, V, 129; İbn Abidin, *age*, III, 285.

¹⁸ Koçak, Muhsin, "Ehliyetle Tesir Açısından Sarhoşluk", s. 118.

¹⁹ Kasani, *age*, VII, 134; İbn Kudame, *age*, X, 73; İbn Nüceym, *age*, V, 129.

Muhammed'in (ö. 189/805) benimsediği görüştür.

2. Çocuğun irtidadı geçersizdir. Bu, hanefilerden Ebu Yusuf (ö. 182/789)²⁰, Şafii (ö. 204/819)²¹ ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855)²² kabul ettiği görüştür.

3. Cinsiyet:

İrtidat suçlusunda cinsiyet farkı gözetilmemiştir. İleride görüleceği gibi, irtidat cezasının uygulanması hususunda, suçlunun kadın veya erkek olmasının hükme tesiri tartışılmış ise de, irtidat suçunun tesbitinde böyle bir tartışma sözkonusu olmamıştır.²³

4. Zorlama:

Zorlama altında irtidat suçu işleyen hakkında birkaç farklı yaklaşım bulunmaktadır.

aa. Kalbi imanla dolu olduğu halde, zorla küfür lafzını söylemeye mecbur edilen kişinin irtidadı geçerli değildir. Zira, dine girmede olduğu gibi, dinden çıkma da istekle olmalıdır. Bu, çoğunluğun kabul ettiği bir görüştür.²⁴

bb. Zorlama tam²⁵ ve eksik²⁶ olmak üzere iki türdür. Tam zorlama altında bu suçu işleyen mazur görülürse de, eksik zorlama altında irtidat suçunu işleyen mazereti kabul edilmez. Bu, hanefilerin kabul ettiği bir görüştür.²⁷

cc. Zorla müslüman olmuş kişinin irtidat etmesi halinde, irtidadının geçerli olup olmadığı yönünde iki farklı görüş mevcuttur.²⁸

5. Suç Kasdı:

İrtidat suçunu işleyen kimsenin, küfür sözlerini söylerken veya inkâr anlamına gelen işi yaparken, suç kasdı ile yapmış olup olmasının hükme tesiri tartışılmıştır.

aa. Küfür sözlerini şaka ile söyleyen hakkında iki farklı görüş mevcuttur.

1. Suçlu, söylediği sözlerin manasını murad etmediği için kâfir olmayacaktır.²⁹

2. Şahsın küfür niyeti yoksa da, dinle alay etmiş olduğu için kafir olacaktır. Bu sahih olarak kabul edilen³⁰ ve İbn Abidin'in (ö. 1252/1836) de³¹ kabul ettiği bir görüştür.

bb. Küfür sayılan sözü bilgisizlikle söyleyen kişinin, mazur olup olmayacağı yönünde fetvalar verilmiştir. Ancak, bilgisizlik sebebiyle söylenen sözün şahsı kâfir kılmayacağı benimsenmiştir.³²

D. Suçun Tesbiti:

İrtidat suçu, suçlunun itirafı, şahitler veya savcının iddianamesi ile tesbit edilir.

²⁰ Serahsi, *age*, X, 122.

²¹ er-Remli, *age*, VII, 417.

²² İbn Kudame, *age*, X, 85.

²³ İbn Nüceym, *age*, X, 129; İbn Abidin, *age*, III, 285.

²⁴ Serahsi, *age*, X, 123; İbn Kudame, *age*, X, 108; er-Remli, *age*, VII, 417.

²⁵ Tam zorlama (ikrah-ı mülcî); öldürme, bir uzvu kesme ve yaralama gibi ağır bir tehdit ile vuku bulan bir zorlamadır.

²⁶ Eksik zorlama (ikrah-ı ğayrı mülcî); bir iki tokat, değnek vurmak veya hapsedmek gibi hafif bir tehdit ile vukubulan zorlamadır.

²⁷ Kasani, *age*, VII, 176; İbn Abidin, *age*, III, 286.

²⁸ İbn Kudame, *age*, X, 107.

²⁹ İbn Nüceym, *age*, V, 129.

³⁰ İbn Nüceym, *age*, V, 129; el-Buhuti, *age*, VI, 168.

³¹ İbn Abidin, *age*, III, 285.

³² Ebu'l-İzz, Ali b. Muhammed, *Şerhu'l-Akide et-Tabaviyye*, s. 435; Ali el-Kâri, *Şerhu Fıkhi'l-Ekber*, s. 126; Abdulkadir Udeh, *et-Teşriu'l-Cinahiyyi'l-İslâmi*, II, 708.

1. Suçlunun itirafı ile.

2. Şahitlerle. İrtidat suçunun tesbiti için kaç şahit gerektiğinde iki görüş mevcuttur.

aa. İrtidat suçu için, doğru sözlü iki şahit yeterlidir. Bu, fukahanın çoğunluğunun kabul ettiği bir görüştür.³³

bb. İrtidat suçunun tesbiti için dört şahit gereklidir. Bu, Hasan el-Basri (ö. 110/728)nin savunduğu bir görüştür.³⁴

İrtidat suçunun tesbitinde şahitliklerine başvuru kimselerin dinden çıktığı söylenen kimse için, "kâfir oldu, ben buna şahitlik ederim" demeleri yeterli değildir.³⁵ Kâfir olduğu zannedilen şahsın, hangi inanç, söz veya fiilden dolayı küfre düştüğü, bütün incelikleriyle araştırılmalıdır.

Dinden çıktığı iddia edilen şahsın, ithamdan kurtulmak için, bu iddiayı reddedip müslüman olarak devam ettiğini bildirmesi³⁶ ve şehadet kelimesini söylemesi yeterlidir.³⁷

cc. İrtidat suçunun tesbiti için, savcı mahkemeye böyle bir iddia ile başvurmalıdır.

Çağdaş İslâm hukukçularından Abdulkadir Udeh, irtidatın topluma karşı işlenmiş suçlardan olduğu düşüncesinden hareketle, savcının, bir şahsın irtidat suçu işlediği iddiası ile mahkemeye başvurmasını gerekli görmektedir. Ona göre, böyle bir müracaat olmadığında, kişilerden sâdir olan küfür suçları mahkemeye getirilemeyecek ve sahibi cezalandırılmayacaktır.³⁸

II- İRTİDAT CEZASI

İnsanlar arasındaki yaygın kanaata göre, İslâm dininden çıkan mürted, tevbe ederek geri dönmezse³⁹, öldürülecektir. Bu bölümde, mürtedin öldürülmesi için kaynak gösterilen Kitap, Sünnet ve İcma'nın konu hakkında delil olma mahiyetleri tartışılacaktır.

A. Cezanın Kaynakları:

1. Kitap (Kur'an-ı Kerim):

Dinden dönme suçunun dünyadaki cezası ile ilgili olarak âyetlerde, mürtedin amellerinin boşa gideceği⁴⁰ dışında bir cezaya, sarahaten rastlanmamaktadır.

Biz burada, daha ziyade, dinden dönenin öldürülmesi gerektiği hususunda, âyetlerde bir işaretin olup olmadığını araştırmak istiyoruz.

Bazı araştırmacılar, Kur'an'da mürtedin öldürülmesi ile ilgili emrin varlığını savunmuşlar ve şu âyetleri delil olarak kullanmışlardır:

a. "Bedevilerden geri kalmış olanlara de ki; siz yakında çok kuvvetli bir kavme karşı savaşmaya çağırılacaksınız. Onlarla

³³ İbn Kudame, *age*, X, 94.

³⁴ İbn Kudame, *age*, X, 94.

³⁵ er-Remli, *age*, VII, 418.

³⁶ İbn Kudame, *age*, X, 94.

³⁷ el-Maverdi, *el-Abkamu's-Sultaniyye*, s. 117.

³⁹ İbn Hacer, *Fetbu'l-Bari*, XII, 281; ez-Zürkani, *Şerhu'z-Zürkani ala Muvattai'l-İmâm Mâlik*, IV, 17; İbn Âşûr, Muhammed, *Tefsiru't-Tahrir ve't-Tevir*, II, 335.

⁴⁰ Bkz. Bakara 2/217; Maide, 5/5; En'am 6/88; Zümer 39/65.

savaşırsınız veya müslüman olurlar..."⁴¹

Bu âyetteki "kuvveli bir kavimden maksadın, Farslılar, Romalılar, Rumlar... veya Hz. Peygamber'in ölümünden sonra Ebu Bekr döneminde irtidat eden Yemameliler ya da Müseylemetü'l-kezzab ve taraftarlarının bulunduğu Hanife oğulları olduğu şeklinde değişik görüşler bulunmaktadır.⁴²

Âyette zikri geçen kavmin, mürted Hanife oğulları olduğu görüşüne dayanarak es-Serahsi (ö. 490/1097) bu âyeti dinden dönenlerin öldürülmesinin gerekliğine delil olarak göstermiştir.⁴³

Halbuki, âyette kendileri ile savaşa çağırılacak kavmin, henüz -o günlerde- ortada olmadığı hakkında görüşler de mevcuttur.⁴⁴

Âyette mevcut olan *أو* bağlacının 'veya' manasında olduğu düşüncesinden hareketle, savaşılacak kavimden ya müslüman olması veya öldürülmesi dışında bir alternatif kabul edilmez, sulh yapılmaz, öyleyse bunlar Arap müşrikleri mesabesinde ve müslüman olmazlarsa mutlaka öldürülmeleri gerekir şeklinde anlayış mevcuttur. Ancak, bu bağlacın, *حتى* '...e kadar' manasına gelebileceği şeklinde Übey b. Ka'b'dan gelen bir rivayet bulunmaktadır.⁴⁵

Bu rivayete göre, kavmin herhangi bir kavim olduğu ve Hudeybiye seferinden kaçanların, böyle bir savaş çağrısı karşısında kaçmamalarını, Allah ve Rasulüne itaatın büyük sevap, saygısızlığın ise, çetin azap getireceğine dikkat çekmesi ötesinde, karşılaşılacak kavmin mürted bir grup olacağı yorumuyla, âyetin mürtedleri öldürmenin gerekli olduğuna delil getirilmesi, âyeti anlamada bir zorlama olacaktır.

Âyet, mürted bir kavim hakkında olsa bile, burada dikkatlerden kaçmaması gereken, İslâm toplumuna harp açmış bir grubun varlığıdır. Zaten bu tür isyana kalkışan gruplarla, toplumun muhafazası, nefis müdafaası amacıyla savaşılacaktır. Bu topluluk ile, inançlarından dönmüş olmalarından ziyade, harbe giriştikleri sebebiyle savaşılmış olacaktır ki, bu zaten meşru kılınmıştır.

b. es-Serahsi (ö. 490/1097)⁴⁶ ve el-Merğınani (ö. 593/1194)⁴⁷, dinden dönenlerin Arap müşrikleri menzilesinde oldukları görüşünden hareketle, şu ayeti, mürtedlerin öldürülmesine delil olarak göstermektedirler:

"Haram aylar çıkınca, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün..."⁴⁸

Hz. Ebu Bekr ve Ali'nin, mürtedlerle savaşlarında hep bu âyeti esas aldıkları belirtilmektedir.⁴⁹

Çağdaş araştırmacılardan Ali b. Zeyd de, mürtedin öldürülmesi ile ilgili delilleri arasında bu iki âyeti zikretmiş ve yukarıdaki görüşleri benimsemiştir.⁵⁰

Hz. Ebu Bekr ve Ali'nin dinden dönenlerle savaşta bir gerçektir. Ancak

41 Feth 48/16.

42 Bkz. et-Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XVIII, 82; Kurtubi, *el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'an*, XVI, 272; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 190; Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, V, 71; İbn Âşûr, *age.*, XXVI, 170, 171.

43 Serahsi, *age.*, X, 98.

44 İbn Kesir, *age.*, IV, 190.

45 Şevkani, *age.*, V, 71.

46 Serahsi, *age.*, X, 98.

47 el-Merğınânî, *el-Hidaye*, II, 165.

48 Tevbe 9/5.

49 Kurtubi, *el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'an*, VII, 72.

50 Ali b. Zeyd, *el-Ajbu ani'l-Ukube*, s. 465-468.

onlarla savaşabilmek için (Tevbe 9/5) âyetinden başka, delil olarak kullanabilecekleri birçok âyet mevcuttur.

İleride belirtileceği gibi, onların savaşma sebepleri, muhatapların inançlarından dönmüş olmaları değil, İslâm cemaatından ayrılarak karşı bir grup oluşturmaları, devlete karşı görevleri olan mali yükümlülükten imtina etmeleri, devlet ve milletin ayakta kalması ve bekası için yakın tehlike oluşturmalarıdır. Ridde savaşlarına bakıldığında, hep aynı durum görülecektir. Hz. Ebu Bekr ve Ali, muhataplarından, her defasında, menfi propagandadan vazgeçmelerini ve devlete karşı olan mali yükümlülüklerini yerine getirmelerini istemişlerdir. Örneğin, Ebu Bekr, zekâtın farzîyetine kuşkusuz inanmalarını değil, zekâtlarını ödemelerini istemiştir. Zaten kimse kalblere hükmedemeyecektir. Gerçek manasıyla kimin inanıp kimin inanmadığını ancak Allah bilebilecektir.

c. "Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, bilsin ki, kendisinden (böyle bir din) asla kabul edilmeyecek ve o ahirette ziyan edenlerden olacaktır."⁵¹

Kurtubi (ö. 671/1273), Mücahid (ö. 104/722)den naklen, bu âyetin, irtidat edip Mekke'ye sığınan Haris b. Süveyd hakkında nazil olduğunu belirtmektedir.⁵²

Taberi (ö. 310/922) ise⁵³, her milletin kendisinin müslüman olduğu iddiasında bulunduğu bir ortamda âyetin nazil olduğunu ve iddialarında doğru olup olmadıklarını görebilmek için de, hac ibadetinin emredildiğini nakletmektedir.

Muasır müelliflerden Ali b. Zeyd, bu âyeti mürtedin öldürülmesi ile ilgili delilleri arasında vermektedir.⁵⁴ O, Şevkani'nin (ö. 1250/1844) âyet hakkındaki yorumuna dayanarak, âyeti kendi delilleri arasına almıştır. Şevkani'nin âyetle ilgili tefsiri şöyledir: "Âyetin muktezası, bu kişiden İslâm'dan başkasının kabul edilmeyeceğidir. İslâm'a girmezse öldürülür. Öldürülmediğinde, kendisinden İslâm'ın dışında bir din kabul edilmiş demektir ki, âyet bunu yasaklamaktadır."⁵⁵

Bu tefsirin, âyetin sebab-i nüzulünün Haris b. Süveyd olduğu görüşü doğrultusunda yapıldığı açıktır.

Şevkani'nin âyetle ilgili yorumu ve Ali b. Zeyd'in, bu âyeti, dinden dönenin öldürülmesine delil olarak ileri sürmesi pek tatminkâr görünmemektedir. Zira âyetin mürted Haris b. Süveyd hakkında nazil olduğu kesin değildir, âyetin sebab-i nüzulu ile ilgili başka rivayetler de mevcuttur.

Bir yahudi ve hıristiyan'dan da, İslâm'dan başka bir din kabul edilmeyeceği, âyetten rahatlıkla anlaşılmaktadır. Ancak, onlar -hiçbir zaman- İslâm'ı kabul etmemeleri sebebiyle öldürülmemiştir. Şayet onları ölümünden koruyan şey, tahrif edilmiş de olsa, inandıkları dinleridir denirse, o zaman, üçlü bir tanrıya inanmalarının Allah tarafından korunduğu ve şirklerine Allah'ın göz

⁵¹ Al-i İmran 3/85.

⁵² Kurtubi, *age.*, IV, 128.

⁵³ Taberi, *Camii'l-Beyan*, III, 339.

⁵⁴ Ali b. Zeyd, *e'l-Afı'ani'l-Ukub*, 466.

⁵⁵ Şevkani, *Hadâiku'l-Ezbâr*, IV, 581, 582.

yumduğu gibi bir durum ortaya çıkar ki, bu kabul edilemez.

İnsanlardan İslâm'dan başka bir din kabul edilmemesine rağmen, kimseye ilişilmemesi, sapık inançlarının cezasının ahirete bırakılışındaki hikmetin; dünyanın imtihan meydanı oluşu, imtihanın adil olması için inanç hürriyetinin herkese tanınmış olması ve kimseye inancı sebebiyle zorlama yapılmaması ilkesinin tabii bir sonucu olduğunu düşünmekteyiz.

Mezkûr âyetin, zikri geçen mürted hakkında olduğu düşünülse, "Kendisinden İslâm'dan başka din kabul edilmeyecektir, ahirette de büsrana uğrayanlardan olacaktır" şeklindeki ifadede, müslüman olmazsa öldürüleceği anlamından çok, müslüman olmazsa, ebedi olan ahiret hayatını kaybedeceği anlaşılmaktadır. Mürtedden, yapığı hatadan dönmesi istenmekte, suçun ahiretteki durumu hatırlatılarak, azabın caydırıcılık etkisinden yararlandırılmaktadır. Nitekim rivayete göre, bu kişi sonra tevbe etmiştir.⁵⁶

d. Mürtedin öldürülmesi ile ilgili olarak delil gösterilen diğer bir âyet şöyledir: "...Onlar eğer güçleri yeterse, sizi dininizden döndürünceye kadar, size karşı savaşa devam ederler. Sizden kim, dininden döner ve kâfir olarak ölürse, yaptıkları işler dünya ve ahirette boşa gider..."⁵⁷

Tahir b. Aşur, bu âyeti mürtedin öldürülmesine delil olarak kullanmaktadır.⁵⁸ Ona göre, âyette geçen ف harfi takib ifade etmektedir. Buna göre âyetin manası, "kim irtidat eder ve peşinden öldürülürse" şeklinde olmaktadır. Mürted, irtidadı sebebiyle öldürülmeseydi, bu harf kullanılmazdı.

Âyette geçen ف harfi hakkında farklı görüşler de mevcuttur. Örneğin Nesefi (ö. 710/110)⁵⁹ ve İ'rabu'l-Kur'an müelliflerinden Muhyiddin ed-Derîş⁶⁰, ف 'nin âtifa olduğunu, manasının "kim irtidat eder ve kafir olarak ölürse" şeklinde olduğunu belirtmişlerdir.

Ebu's-Suud (ö. 982/1574) ise, âyetteki ف harfinin vâsıla olduğunu ve mananın, "kim irtidat eder ve ölünceye kadar küfürde ısrar ederse" şeklinde olduğunu ifade etmiştir.⁶¹

Görüldüğü gibi, âyetin mürtedin öldürülmesi hakkındaki delâleti açık değildir.

Mürtedin öldürülmesi ile ilgili olduğu düşüncesiyle, delil olarak ortaya konan bu âyetlerin istidlâl yönleri zayıf olup, Kur'an'da açık olarak, mürtedin amellerinin boşa gitmesi ve ahirette azaba atılacağı dışında bir işaret bulamamaktayız.

2. Sünnet:

Genellikle kaynak fıkıh kitaplarında, irtidat edenin öldürülmesine delil olarak sünnet kaynağı gösterilmektedir.⁶² Burada Hz. Peygamber'den ve râşit halifelerin uygulamalarından örnekler verilecek ve rivayetler

⁵⁶ Kurtubi, *age.*, IV, 128.

⁵⁷ Bakara, 2/217.

⁵⁸ İbn Aşur, *Tefsîr*, II, 335.

⁵⁹ Nesefi, *Tefsîru'n-Nesefi*, İstanbul, ts., I, 308.

⁶⁰ ed-Derîş, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim ve Beyanuhu*, I, 323.

⁶¹ Ebu's-Suud, *İrşadu Aklî's-Selim*, I, 255.

⁶² İbn Kudame, *age.*, X, 72; eş-Şirbîni, *Muğni'l-Mubtâc*, IV, 140; el-Buhutî, *age.*, VI, 168.

değerlendirilecektir.

a. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Dinini değiştireni öldürün."⁶³

Cumhur, hadiste geçen "dinini değiştiren" ifadesini; İslâm'dan çıkan, İslâm'dan çıkıp başka dine geçen şeklinde anlamıştır.⁶⁴

b. Rasulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Allah'dan başka ilah olmadığına ve benim Allah'ın rasulü olduğuma şahitlik yapan hiçbir müslümanın kanı helal değildir. Ancak şu üç kişi müstesnadır. Zina eden evli, bir başkasını kasten öldüren kişi ve dinini terk edip cemaatten ayrılan şahıs."⁶⁵

Hadiste geçen ifadesinden, التارك لدينه irtidadın her türü anlaşılmuştur.⁶⁶ Cemaatten ayrılan المفارق للجماعة kısmından, hariciler gibi İslâm cemaatinden, her ne maksatla olursa olsun, ayrılan tüm grupların, silahlı saldırıda bulunup fesat çıkardıklarında öldürülecekleri anlaşılmuştur ise de⁶⁷, bu ifadenin bir öncesinin sıfat-ı müekkedesi olduğu da belirtilmiştir.⁶⁸ Aksi halde, dört kimseden bahsedilmiş olması gerekir ki, hadisin başlangıcı ile tezat bulunmuş olurdu.

c. Hz. Peygamber bir gün minbere çıkmış ve,

"Benden sonra fesat çıkarana olacaktır, cemaatten ayrılan kimi görürseniz veya Muhammed ümmetinin durumunu parçalamak isteyen kim olursa olsun -cemaat de olsalar- öldürünüz! buyurmuştur."⁶⁹

d. Hz. Aişe (r.a.)den rivayet edildiğine göre, Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Müslümanı öldürmek şu üç sebep hariç helal değildir. Zina eden evli reccedilir. Müslümanı kasten öldüren öldürülür. İslâm'dan çıkarak, Allah ve Rasulü ile harbe tutuşan kişi ya öldürülür ya asılır ya sürgün edilir."⁷⁰

⁶³ Buhari, "Cihad", 149; İ'tisam 28; Ebu Davud, "Hudud", 1; Tirmizi, "Hudud", 25; Nesai, "Tahrir", 14; İbn Mace, "Hudud", 2; Ahmed b. Hanbel, I, 2, 7, 282; II, 231.

⁶⁴ Kurtubi, age, III, 147; İbn Hacer, age, XII, 284.

⁶⁵ Buhari, "Diyât", 66; Müslim, "Kasame", 25, 26; Ebu Davud, "Hudud", 1; Tirmizi, "Hudud" 15; Nesai, "Tahrir", 5; İbn Mace, "Hudud", 1; Darimi, "Hudud", 2.

⁶⁶ San'ani, *Sübülü's-Selam*, III, 1182.

⁶⁷ Azimâbâdi, *Avnül-Ma'bûd*, XII, 6.

⁶⁸ Azimâbâdi, age, XII, 6.

⁶⁹ Nesai, "Tahrir", 6.

⁷⁰ Nesai, "Kasame", 14; Ebu Davud, "Hudud", 1.

⁷¹ Azimâbâdi, age, XII, 7.

⁷² San'ani, age, III, 1183.

Ebu Davud (ö. 275/889)daki rivayet محاربا lafzı ile tahrir edilmiş ve buradan; yol kesiciler قطع الطريق ve siyasi isyana kalkışanlar البغات anlaşılmuştur ve öldürme, asma ve sürgün cezalarından birinin bunlara uygulanacağı belirtilmiştir.⁷¹

b. c ve d. maddelerinde kaydettiğimiz hadislerin birinci hadisi tahsis etmiş olabileceğine -görebildiğimiz ölçüde- es-San'ani (ö. 1182/1768) hariç⁷², kimse dikkat çekmemiştir. Rivayetler birlikte düşünüldüğünde, dininden çıkarak, İslâm cemaatından ayrılan, Allah ve Rasulü ile harbeden kişi ile mücadele edilir. Pişman olarak tevbe ederse el çekilir. Halinde ısrar ederse öldürülür, asılır veya sürgün edilir şeklinde bir hükmün ortaya çıkması mümkün olmaz mı?

e. Ukl ve Ureyne kabilelerinden bir grup insan Hz. Peygamber'e gelerek; biz hayvancılıkla uğraşıp sütle beslenen insanlarız, çift çubukla uğraşan köylüler değiliz dediler. Bu sözleriyle, Medine'nin havasının kendilerine iyi gelmediğini ifade ettiler. Hz. Peygamber onlara, hazineye ait develerin ve çobanın bulunduğu yeri tavsiye etti. Kendilerine oraya gitmelerini, develerin sütlerinden ve bevillerinden içmelerini söyledi. Bu sahabiler oraya gittiler ve bir müddet sonra iyileştiler. Sonra irtidat ettiler. Oradaki çobanlardan birinin gözlerini oyup el ve ayaklarını kesip, öldürerek hazine develerini kaçırmak istediler. Sağ kalan çoban, olayı Medine'ye haber verdi. Haber üzerine Hz. Peygamber takipçi çıkarır, bu suçu işleyenlerin yakalandığında gözlerinin oyulmasını ve ellerinin kesilmesini ve Harra'nın bir kenarına atılmaları şeklinde ölüme terk edilmelerini emreder.⁷³

Bu rivayet, suçlulara kısas cezası verildiğini ve irtidat cezası ile ilgili ayrı bir muamele yapılmadığını göstermektedir.

f. İbn Abbas'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre, Abdullah b. Sa'd b. Ebi's-Sarh isimli bir sahabe Hz. Peygamber'e kâtiplik ediyordu. Şeytan ayağını kaydırdı, irtidat etti ve kafir olarak Mekke'ye sığındı. Mekke'nin fethinde, Rasulullah'ın öldürülmelerini emrettiği şahıslar listesinde o da vardı. Ancak Hz. Osman onu himayesine aldı. Rasulullah'ın yanına getirdi ve Hz. Peygamber'e onunla beyat etmesini teklif etti. Rasulullah (s.a.) üç kez başı ile direnme gösterdi ise de, sonunda beyatı kabul etti ve bu şahıs sonra tevbe ederek müslüman oldu.⁷⁴

Şayet irtidat had gerektiren bir suç olsaydı, Hz. Osman onu himaye edemez, bağışlanması için şefaatta bulunamazdı.

g. Hz. Ebu Bekr'in hilâfeti esnasında birçok kabilenin dinden döndüğüne şahit olunmuştur. Bunlardan bir kısmı, mali görev olan zekâu vermeyemekte direnmek istemeleri ile mürted olmuşlardı. Bilindiği gibi, bu direnmeler, ridde savaşlarının çıkmasına sebep olmuştur.

Rivayetlere bakıldığında, dikkat çeken husus şudur: Savaş sebebi, zekâu vermeyemekte direnmek ve Ebu Bekr'in de almak için ısrarlı tavrıdır. Savaş, bir grubun zekâu farziyetini inkar etmeleri karşısında, bunun farz olduğuna inandırmak için yapılmamıştır. Kişiler zekâu ödemekten kaçınırlarsa, farz olduğunu kabul etmelerine rağmen, zekâu verinceye kadar, kendileri ile savaşılır. Nitekim farz olduğunu kabul ettikleri halde, zekâu vermeyen kaçınan muhataplar Ebu Bekr'e, "Allah'a yemin olsun ki, biz iman ettikten sonra küfredmedik. Sadece cimrilik yaptık" demişlerdir.⁷⁵

Kılıç zoru ile kalbteki inancın değiştirilemeyeceğini herkes bilmektedir. Bu savaş, devletin devamı ve İslâm'ın bekası için yapılmıştır. Günümüzde de, güçlü devletler, vergisini vermeyenden zoraki alır ve bu, inanç hürriyetine baskı anlamına gelmez.

⁷³ Buhari, "Muharbin", 16, 17, 18; "Diyât", 22; Müslim, "Kasâme", 9; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 3; Nesai, "Tahrîm", 7.

⁷⁴ Ebû Dâvûd, "Hudûd", 1; Nesai, "Tahrîm", 14, 15.

⁷⁵ Mâverdi, *age*, s. 117.

b. Hz. Ömer'in hilâfesinde irtidat olayları, nadir de olsa, münferit vakalar şeklinde vuku bulmuştur. Ömer, Musaoğulları tarafından gelen birine oralardan sormuştu. Adam, bir kişinin irtidat ettiğini ve öldürdüklerini haber verdi. Bunun üzerine halife, keşke üç gün hapsedseydiniz, karnını doyursaydınız, belki tevbe ederdi diyerek, öldürmelerini hoş karşılamamıştır.⁷⁶

ı. Hz. Ömer, Bekr b. Vail kabilesinden altı kişinin irtidat ettiğini ve öldürdüklerini duyunca, isticra etmiş ve "ben olsam İslâm'a girmelerini isterdim, direnmeleri hâlinde hapsederdim" demiş ve "Rabbim bu benim bilgim dışında olmuş bir olaydır, ben emretmedim, duyunca razı olmadım" diye memnuniyetsizliğini izhar etmiştir.⁷⁷

Görüldüğü gibi, İslâm devletinin temelleri sarsılmaz şekilde muhkemleştiği, İslâm ümmeti gücünü dünyaya kabul ettirdiği Ömer döneminde, irtidat suçlarına yaklaşım biraz farklı olmuştur. Kanaatimizce bunun sebebi, irtidat suçlarının bu dönemde bir grup oluşturup, toplu halde isyana girişmemeleri ve İslâm devletinin, bir kısım insanların din değiştirmesinden yıpranmayacak kadar güçlenmesidir.

j. Hz. Ali'nin hilâfeti dönemine geldiğinde, Yahudiler ve diğer güçler, Hz. Osman döneminde bir hayli sarsıntı geçiren İslâm toplumunu, içinden iyice parçalamak ve çökertmek düşüncesiyle, amansız bir taarruza girişmişlerdir. Bu, müslümanları iman evlerinden vurma operasyonu idi. Siyasi olarak başlayan bu cereyan, müslümanların inançlarını alt üst edecek derecede kötü bir mecraya sürüklenmiştir. Hz. Ali'nin Peygamber olduğu, hatta ilâh olduğu şeklinde ilhad propagandalarıyla küfür seli müslüman toplumu kaplamıştı. İşte böyle bir ortamda, Hz. Ali, mürted zındıklarla mücadele etmiş, onlarla savaşmıştır.⁷⁸

3. İcma:

Dinden dönen erkeğin öldürüleceğine dair icmanın bulunduğu⁷⁹ ifade ediliyorsa da, konu hakkında teferruat verilmemektedir.

Hz. Ömer'den, öldürülen mürted hakkında, ben olsam hapsederdim şeklindeki rivayet⁸⁰ ve İbrahim en-Nehai (ö. 96/714)den, mürted ölünceye kadar (ebeden) tevbeye çağılır rivayeti⁸¹, icmain hangi dönemde vuku bulduğu kuşkusunu oluşturmaktadır.

4. Rivayetlerin Tablîli:

a. Hz. Peygamber'in mürtedle ilgili sözlerinden, İslâm'dan çıkıp, toplumdaki ayrılarak Allah ve Rasülü ile harbeden mürtedin, uygulanabilecek diğer cezalar yanında, öldürülebileceğini de anlıyoruz. Yani 1. maddede verilen rivayeti diğer sözlü ve fiili rivayetlerin kaydığını ve öldürme cezasının, kişinin irtidadından ziyade, harb halinde oluşundan dolayı verildiğini düşünmekteyiz.

Nitekim, Malik, Şafii ve Ebu Sevr, Maide 33. âyetin İslâm'dan çıkıp yol

⁷⁶ Şevkânî, *Neylül-Evâtâr*, VII, 225.

⁷⁷ Beyhâkî, *Sünen*, VIII, 207.

⁷⁸ İbn Hazm, *age*, XII, 111; Aynî, *Umdetu'l-Kari*, XXIV, 81; Mübarekfürî, *Tuhfetu'l-Abvazi*, V, 24.

⁷⁹ İbn Kudâme, *age*, X, 79; Mutî, *age*, XXI, 65; San'ânî, *age*, III, 1239; İbn Abidin, *age*, III, 286.

⁸⁰ Beyhâkî, *age*, VIII, 207.

⁸¹ İbn Hazm, *age*, XI, 189; İbn Kudâme, *age*, X, 79.

⁸² Kurtubî, *age*, VI, 149.

kesen ve fesat çıkarıcılar hakkında nazil olduğunu savunmuşlardır.⁸² Bu görüşe göre de, dinden çıkanın cezalandırılma sebebi, yol kesip fesat çıkarması gibi harici etkenlerdir.

b. Muharib olmayan mürtedin öldürülmeyerek, kendisi ile değişik şekillerde diyalog sağlandığı, rivayetlerden anlaşılan diğer bir husustur. Buna örnek olarak, yukarıda geçen şu olaylar hatırlatılabilir: Hz. Peygamber'in, Osman'ın aracılığını kabul ederek, mürted İbn Ebi's-Sarh ile beyatlaşması; Müseyleme'nin Rasulullah'ın karşısında açıkça irtidadını belirttiği halde Hz. Peygamber'in ona cevap vermesi için şairini görevlendirmesi.⁸³

c. İrtidat suçlusu olarak kaynaklarda rivayet edilen ve öldürülmeleri şeklinde uygulama yapılan kişi veya grupların öldürülmelerinin sebebi olarak; muharib olma (İslâm devletine karşı isyan çıkarma, onun sarsılması yönünde eyleme girişme) özelliklerini görmekteyiz. Yani, muharib mürted öldürülmüştür diye düşünüyoruz. Zaten muharib olması, kendisine harb açılmasını zorunlu kılmıştır ki, Hz. Peygamber'in yukarıda verilen emirlerinin bu şekilde anlaşılması daha doğru olacaktır.

d. Dinden çıkanın, aynı zamanda, devlete savaş açmış bir eşkıya olarak görülmesi olgusu, kanaatimize göre, toplumların ve zamanın özelliklerine göre değişiklik arz edecektir.

Belki, İslâm'ın yeni devlet olma ve güçlenme çabasında olduğu ve sarsılmaz bir topluluk olma sürecinde bulunduğu ilk yıllarında, birilerinin İslâm'ı kabul edip, birkaç gün veya ay sonra, "bu dinden çıkıyorum" diye karşı safı geçmesine müsaade edilmezdi. Takdir edilmelidir ki, her sosyal grup, cemiyet, toplum ve devletin, kurulma aşamasında olağanüstü durum ve hükümler câridir.

Toplum güçlenip, sistem her tür kurum ve müesseseleriyle sarsılmaz bir hal aldığı dönemlerde, kendi isteğiyle İslâm dinine giren bir şahıs, yine kendi isteğiyle, inanç hürriyetini kullanarak, bazı ahkâmını sevmeyişi veya ağır geldiği düşüncesiyle, İslâmdan çıkıp başka bir dini tercih edemez mi?

Örneğin; bir yaz sıcağında müslüman bir ülkeye seyahate çıkan gayr-ı müslim bir turist, İslâmın bir kısım güzelliklerini görerek, ihtida etmiş olsun. Aynı yıl 1 Ağustos'ta ramazanın başladığını düşünelim. Temmuz sonuna kadar müslüman olduğundan zevk duyan bu yeni müslüman kardeşimiz, ramazanda, müslümanın oruç tutması gerektiğini öğrenerek, oruca başlar ve birkaç gün oruç tutar, ama yazın sıcağında bu ibadet kendisine biraz zor gelir. Bir nevi İslâmı kabul ettiğine pişman olur ve birkaç gün tereddütten sonra, gider ve masumane olarak, "ben İslâmdan vazgeçiyorum, emirleri bana ağır geliyor" diyerek, dinden çıksa, öldürülmeli midir? İslâma girerken kullandığı inanç hürriyetini çıkarken kullanamaz mı?

⁸³ İbnü'l-Kayyim, *Zâdu'l-Mead*, (sev. Vecdi Akyüz), IV, 164.

Kanaatimizce, verdiğimiz örnekle bir hayli paralellik arz eden ve Hz. Peygamber'in huzurunda vuku bulan bir olayı burada hatırlatmak faydalı olacaktır.

Yeni müslüman olmuş, biat etmiş ve Medine'ye yerleşmiş bir bedeviyi Medine'nin sığacağı rahatsız eder ve bedevihastalanır. Bir müddet sonra gelerek, "Ya Rasulallah beyatımı boz" der. Hz. Peygamber ses çıkarmaz. Bedevi üç kez aynı istekte bulunur ve her defasında Rasulullah (s.a.) ses çıkarmaz. Adam da çeker gider. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Medine, ateşin kir ve pasları giderdiği gibi, kötülükleri yok eder (kenara atar)" demiştir.⁸⁴

Hadis şarihlerinin çoğu, burada bedevinin "din adına yaptığım beyatımı boz" demek istemediğini, "Medine'de kalma beyatımı boz" demek istediğini savunmuşlardır.⁸⁵ Ancak Kadı İyaz (ö. 544/1149), İbn Hacer (ö. 852/1448)⁸⁶ ve Kirmani (ö. 786/1384)⁸⁷ gibi şarihler, hadisin zahirinden, bedevinin dinden çıkmak istediğinin anlaşıldığını ifade etmişlerdir. Nevevi (ö. 676/1277)'nin de içinde bulunduğu bazı müellifler, "bu sahabinin isteği irtidat etmek olsaydı, öldürülürdü" şeklinde görüş belirtmişlerdir.

Halbuki rivayette görüldüğü gibi, bir köylü, kârını-zararını düşünmeden, masumane şekilde, Medine'nin kendisine yaramadığı düşüncesiyle, köyüne gidebilmek için dinden çıkmak isteğinde bulunmuştur. Bu şahıs, dine girerken kullandığı hürriyetini, dinden çıkarken de kullanmak istemiştir. Hz. Peygamber -bir müslümanın küfre düşmesine gönlü razı olmasa da- bu sahabiye cezai bir müeyyide uygulamamıştır. Bu rivayet, mürtedin yalnız din değiştirdiği veya küfre düştüğü için öldürülmeyeceği düşüncesine ayrı bir mesned teşkil edemez mi?

Kadı İyaz, İbn Hacer ve Kirmani'nin, açıkça bizim ifadelendirdiğimiz şekilde düşünüp düşünmediklerini bilmemekle birlikte, diğer şarihlerden farklı olarak, bedevinin din adına yaptığı beyatını bozmak istediği şeklinde anlaşılacağını belirtmeleri, onların da, böyle bir durumun inanç hürriyeti gereği olabileceğini kabul etiklerini zannettirmektedir.

III. İRTİDAT CEZALARI

1. Mürtedin Amellerinin Boşa Gİtmesi:

İrtidat suçunu işleyen amellerinin boşa gideceğinin kaynağı Kur'an nassıdır. Mürtede bu cezayı öngören birkaç âyet mevcuttur.⁸⁸ Örneğin âyetlerden birinde:

"Andolsun ki Allah'a ortak koşarsan, işlerin şüphesiz boşa gider."⁸⁹

buyurulmaktadır.

Mürtedin amellerinin boşa gittiği âyetle belirtilmiş ise de, amellerin

⁸⁴ Buhârî, "Fedailü'l-Medine", 10; "Ahkâm", 45, 47.

⁸⁵ Nevevi, *Şerhu Sahibi Müslim*, IX, 155; İbn Hacer, *age*, IV, 116.

⁸⁶ İbn Hacer, *age*, IV, 116.

⁸⁷ Kirmânî, *Şerhu'l-Buhari*, IX, 70.

⁸⁸ Ayetler için bkz. Bakara, 2/217; Maide 5/5; En'am 6/88.

⁸⁹ Zümer 39/65.

iptalinin suç işlenmesi ile mi, yoka aynı hal üzere şahsın ölmesi ile mi gerçekleşeceğinde âlimlerin farklı görüşleri mevcuttur.

a. İrtidat suçu tesbit edildiği an, mürtedin salih amelleri boşa gider. Zira konu ile ilgili âyet mutlakur. Bu, Ebu Hanife⁹⁰, Malik⁹¹ gibi bazı fakihlerin benimsediği bir görüştür.

b. Mürted irtidadı üzere ölürse, amelleri boşa gider. Bu, âlimlerin çoğunluğunun kabul ettiği bir görüştür.⁹² Görüşlerinin delili olarak:

"Kim dininden döner ve kâfir olarak ölürse, işte bunların dünya ve âhirette amelleri boşa gitmiştir."⁹³

âyetini getirmişlerdir.

2. Mürtedin Nikâhının Bozulması

İslâm âlimleri, dinden dönenin nikâhının bozulduğunda ittifak halindedirler. Zira nikahta taraf olan şahıslar aynı milletten olmalıdır. Mürtedin milleti olmadığı gibi, o ölü hükmündedir ve bu sebeple nikâhta taraf olamayacaktır.⁹⁴

İrtidat eden şahsın nikahının hangi andan itibaren bozulmuş olacağı konusunda birkaç görüş mevcuttur.

a. İrtidatın, cinsel birleşmeden önce veya sonra olmasına bakılmaksızın, irtidat anında nikâh bozulmuştur. Bu, hanefi ve malikilerin görüşüdür.⁹⁵ Hanbeliler ise⁹⁶ bir görüşlerinde bunu benimsemişlerdir.

b. Cinsel ilişkienden önce vuku bulan irtidat, nikâhı hemen bozar. İrtidat cinsel birleşmeden sonra olmuşsa, iddet bitinceye kadar mürtedin tevbesi beklenir. Mürted tevbe ederek İslâm'a geri dönerse, nikâhı devam eder, aksi takdirde, iddetin bitmesi ile ayrılık gerçekleşmiş olur. Bu, şafiilerin⁹⁷ ve bir görüşlerinde hanbelilerin⁹⁸ tercih ettiği görüştür.

c. Evli çift beraberce irtidat ettiğinde, kıyasa göre nikâhlarının bozulması gerekirse de, istihsanen nikâhlarının bozulmadığında icma mevcuttur.⁹⁹

d. İrtidat sebebi ile nikâh bozulduğunda, bunun talak¹⁰⁰ veya fesih¹⁰¹ olduğunda ihtilaf edilmiştir.

aa. Cinsel ilişkienden önce veya sonraki irtidat, nikâh akdini fesheder. Bu, çoğunluğun kabul ettiği görüştür.¹⁰²

bb. Cinsel ilişki sonrasındaki irtidat, talak şeklinde nikâhı bozar. Bu görüşü benimseyen malikiler, talakın bain mi¹⁰³, ric'i mi¹⁰⁴ olduğunda kendi aralarında ihtilaf etmişlerdir.¹⁰⁵

3. Mürtedin Malına El Konulması:

Mürtedin malına el konulması şeklindeki irtidat cezası ile ilgili üç görüşü şöyle hülâsa edebiliriz:a. Mürtedin malına geçici olarak el konulur. Tevbe ederek İslâm'a dönünce, malı kendisine iade edilir. Bu, Ebu Hanife¹⁰⁶ ve

⁹⁰ Kâsânî, *age.*, VII, 136.

⁹¹ İbnu'l-Arabi, *age.*, I, 147.

⁹² Taberi, *age.*, IV, 207; Şirbini, *age.*, IV, 133; Şevkânî, *age.*, I, 323; Merağî, *Tefsiri*, I, 136; es-Sâyis, *Tefsiru'l-Âyâtü'l-Abkâm*, I, 117.

⁹³ Bakara 2/217.

⁹⁴ Serahsi, *age.*, VI, 87; İbn Nüceym, *age.*, V, 138.

⁹⁵ Serahsi, *age.*, VI, 87; Kasani, *age.*, II, 337

⁹⁶ İbn Kudame, *age.*, X, 100.

⁹⁷ Mutî, *age.*, XV, 770.

⁹⁸ İbn Kudame, *age.*, X, 100; Zeydan, Abdülkerim, *el-Mufasssal fi Abkâmü'l-Mer'e*, IX, 113.

⁹⁹ Mâverdi, *age.*, 117; Serahsi, *age.*, V, 49.

¹⁰⁰ Talâk; nikahın akdinin özel ifadeleri ile derhal veya geleceğe izafe edilerek bozulmasıdır.

¹⁰¹ Fesih; erkek veya kadının ya da yalnız kadının sebep olması ile evlilik bağının koparılması karı kocanın ayrılmasıdır.

¹⁰² Mâverdi, *age.*, s. 117.

¹⁰³ Talâk-ı bâin: belli şartlar dahilinde, erkeğin hanımını boşaması ve geri dönebilmesi için kadının rızası ile birlikte yeni nikah ve mehir gerektiren boşama şekli.

¹⁰⁴ Talâk-ı ric'i; erkeğin hanımına iddet içinde geri dönebilmesine imkan sağlayan, yeni nikâh ve mihir gerektirmeyen boşama şekli.

¹⁰⁵ Zeydan, *age.*, IX, 113.

¹⁰⁶ Kâsânî, *age.*, VIII, 136.

¹⁰⁷ Şafii, *el-Ümm*, VIII, 367.

Şafii'nin¹⁰⁷ görüşüdür.

b. Mürtedin malına irtidadı sebebiyle el konulmaz. Bu, hanbelilerin¹⁰⁸, hanefilerden Ebu Yusuf ile Muhammed'in¹⁰⁹ ve Şafilerden el-Müzeni (ö. 264/877)'nin¹¹⁰ görüşüdür.

c. Mürtedin malı ile ilişkisi tamamen kesilmiştir. Bu, Malik'in¹¹¹ görüşüdür.

Mürtedin malı ile ilişkisinin kesildiğini düşünenler, bu malın ganimet olarak mı, miras olarak mı değerlendirileceğinde ihtilaf etmişlerdir.

aa. Mürtedin malı feydir¹¹² ve hak sahiplerine dağıtılmak üzere hazineye verilmelidir. Bu, malikilerin¹¹³ ve şafilerin benimsediği görüşlerden biridir.¹¹⁴

bb. Mürtedin malı, müslüman olduğu dönemde ve irtidattan sonraki dönemde biriktirilen diye ikiye ayrılır.

Mürtedin malının durumu ile ilgili bu ayırımı yapan hanefiler, bu şahsın, müslüman olduğu zaman elde ettiği mallarının miras olduğunda görüş birliğindedirler.

Mürtedin irtidat sonrasındaki malları, Ebu Hanife'ye göre fey olarak alınır ve hak sahiplerine dağıtılır. Ebu Yusuf ve Muhammed, irtidat sonrasında, mürtedin malının elinden çıkmayacağını kabul ettiklerinden, her halükarda, mürtedin malının normal insanın mirası gibi değerlendirileceği görüşündedirler.¹¹⁵

İ. Mürtedin Hapsedilmesi:

Mürtedin hapsedilmesini, irtidat edenin erkek veya kadın oluşu ve hapsin süreli veya süresiz oluşu şeklinde ayırma tabi tutarak ele almak uygun olacaktır.

a. Mürtedin tevbeye çağırılmasının kaç kez olacağı ve tevbe etmesi için kaç gün bekleneceği hususunda mevcut olan ihtilaf çerçevesinde, o müddet içinde, ölüm cezası infaz edilene kadar, kadın ve erkek ayırımı yapılmaksızın, mürted hapsedilecektir. Bu, genellikle kabul edilen bir görüştür.¹¹⁶

b. Kadın mürtedde muharib olma özelliği bulunmadığı için, ölüm cezası verilmeyecek, aksine müslüman oluncaya kadar hapsedilecektir. Bu görüşü hanefiler benimsemişler ve bu görüşleri ile cumhura muhalefet etmişlerdir.¹¹⁷

c. Mürted, kadın ve erkek olduğuna bakılmaksızın, süresiz olarak hapsedilecek ve tevbe etmesi beklenecektir. Bu, İbrahim en-Nehai (ö. 96/715)'nin görüşüdür.¹¹⁸ Hz. Ömer'den gelen bir rivayetten¹¹⁹, onun da bu görüşü benimsediği anlaşılmaktadır.

¹⁰⁸ İbn Kudâme, *age*, X, 99.

¹⁰⁹ Kāsānī, *age*, VII, 136.

¹¹⁰ Mutü, *age*, XXI, 72.

¹¹¹ İbn Kudâme, *age*, X, 100.

¹¹² Fey'; müslümanların düşmanlardan savaş yapmaksızın aldıkları ganimetlerdir.

¹¹³ Kurtubî, *age*, III, 49.

¹¹⁴ Mâverdi, *age*, 117; Mutü, *age*, XXI, 73.

¹¹⁵ Serahsi, *age*, X, 191; Kāsānī, *age*, VII, 138; İbn Âbidin, *age*, III, 300.

¹¹⁶ Beyhaki, *age*, VIII, 207.

¹¹⁷ Merğînâni, *age*, II, 164; İbn Hazm, *age*, XI, 189; İbn Kudâme, *age*, X, 79.

¹¹⁸ Serahsi, *age*, X, 110; İbn Nüceym, *age*, V, 139.

¹¹⁹ İbn Kudâme, *age*, X, 98.

5. Mürtedin Öldürülmesi

Yukarıda belirtildiği gibi, İslâm dünyasındaki genel kanaate göre, erkek veya kadın mürted, tevbeye çağırıldığı halde, İslâma geri dönmediğinde öldürülecektir. Yalnız hanefiler, kadın mürtedin öldürülmeyip, müslüman oluncaya kadar hapsedileceği görüşündedirler.

İslâm hukuku kaynaklarında mürtedin öldürülme sebebi olarak şunlar zikredilmektedir:

- a. Mürted, dinden döndüğü için öldürülür.¹²⁰
- b. Mürted, toplumu ifsad etmekte ve nesep karışıklığına sebep olmaktadır. Bu nedenle öldürülür.¹²¹
- c. Mürtedin irtidadı sebebiyle, toplumda istikrarsızlık oluşacağı için mürted öldürülür.¹²²
- d. Mürtedin toplum sınırlarına vakıf olması nedeniyle, topluma hıyanet etme imkanı yüksek olduğu için mürted öldürülmektedir.¹²³
- e. Mürted, İslâm ümmetinin hürmet ve saygınlığını çiğnemiştir. Bu sebeple kendisine saygı gösterilmez.¹²⁴
- f. Mürted verdiği sözden döndüğü için öldürülmelidir. Kişinin sözünden dönerek İslâmdan çıkması, hayat boyu küfürde ısrardan daha tehlikelidir.¹²⁵
- g. Mürtede ceza verilmediği takdirde, dünyevi maksatlarla, dine giriş-çıkış yapılabilecek ve böylece de, toplumun inanç değerlerine bir hayli saygısızlık edilerek, insanlar rencide olacaktırlar.¹²⁶

b. Sünni mezheplerden biri olan hanefiler, mürtedin muharib olma vasfından dolayı, şerrinden korunmak için öldürüleceği görüşündedirler. Bu tezlerinden hareketle, kadında harbetme özelliği -genelde bulunmadığı iddiasıyla, onun öldürülmeyeceğini, ancak hapsedilebileceğini savunmuşlardır.¹²⁷

z. İrtidat suçu, siyasi bir hüviyet taşımaktadır. Mürtede verilen ceza da, dinden döndüğü için değil, siyasi olarak verilmektedir.¹²⁸

Görüldüğü gibi, mürtedin öldürülmesinin illeti olarak ileri sürülenler, dinden çıkması dışındaki unsurlarda yoğunlaşmaktadır.

6. İrtidat Cezaları İle İlgili Münakaşa ve Tercih

a. Mürted, irtidadından tevbe edip dönmeyerek, bu hal üzere öldüğünde, amellerinin boşa gideceği şeklindeki görüşü tercih etmekteyiz. Çünkü, konu ile ilgili bir âyet¹²⁹, amellerin boşa gitmesini: "ölüm haline kadar irtidatı devam edilmesi" şeklinde kayıtlamıştır.

b. Mürtedin malı ile ilişkisinin kesilmeyeceği ve malındaki tasarrufunun geçerli olduğu, öldüğünde miras olarak varislerine intikal edeceği

120 İbnü'l-Kayyim, *İlamu'l-Muvakkiin*, II, 74.

121 Mevdüdi, *Fetvalar*, (çev. Mahmud Osmanoğlu), III, 19.

122 Karaman, Hayreddin, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, II, 775.

123 Dihlevi, *Hüccetullabi'l-Balîğa*, II, 441.

124 Serahsi, *age*, X, 110; İbnü'l-Humam, *age*, V, 311.

125 Serahsi, *age*, X, 109.

126 Ebu Zehra, *el-Cerime ve'l-Ukübe*, I, 84 vd.

127 Merğînâni, *age*, II, 164; İbn Nüceym, *age*, V, 139.

128 Emine Muhammed, *Ehemnu Kazaya fi'l-Mer'e*, 158; M. Caffaf, *et-Tevebe*, 147.

129 Bakara 2/217.

şeklindeki görüşü tercihe şayan bulmaktayız.

c. Mürtedin hapsedilmesi ile ilgili gelen rivayetlerden, hapsin, mürtedin irtidat etmesinin cezası olarak değil, hem toplumu mürtedin yapabileceği saygısız davranışlardan, taşkınlıklardan korumak hem de toplumda mürtede karşı oluşabilecek infial hareketinden kendisini korumak amacına yönelik olduğu anlaşılmaktadır.

Mürted toplum içindeki pozisyonuna ve toplumun durumuna göre, uygun görülen müddet kadar, yetkili merciin teklifi ile hapsedilebilecektir.

d. Mürtedin öldürülmesi ile ilgili rivayetler ve mürtedin öldürülme illeti ışığında şunlar söylenebilir: Toplumda isyan çıkarma, düşmanla birlikte harbe iştirak etme, toplumun dini inançlarına saldırarak onları ifsad etmeye çalışma... gibi unsurları (suçları) beraberinde taşıyan mürted erkek veya kadının, yetkili merciin uygun görmesi ile, sürgün, hapis, el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi ve öldürülmesi şeklinde cezaya çarptırılacağını söylemek daha isabetli olacaktır.

Özellikle günümüz dünyasında, kadının da erkeğin yerini aldığı ve terör olaylarına iştirak ettiği malumdur.

Fikren ve fiilen, toplumda huzursuzluk çıkarma eğiliminde olmayan mürted erkek veya kadının, yalnız irtidat sebebiyle, kanının helal olmayacağı ve ölüm cezası ile cezalandırılmayacağı kanaatini taşımaktayız.

"Dinde zorlama yoktur" ilkesi, kıyamete kadar inanç hürriyetinin teminatıdır. Kişiler bir dine girmekte serbest oldukları gibi, dinden çıkmakta da, hür iradelerini kullanabileceklerdir.

Dinden dönenle ilgili, dünya ahkâmı açısından, Kur'an'da, mürtedin amellerinin iptali dışında, açık bir müeyyide bulunmamaktadır.

Sünnet kaynağında belirtilen cezalar ise, mürtedin isyan çıkarması, harp etmesi gibi kayıtlarla gelmiş olup, huzuru bozucu, devleti yıkmaya yönelik girişimlerde bulunan mürtedle alâkalıdır.

Şahsın irtidadından sonra, din bağıni koparmasının sonucu olarak işleyeceği suçlar ölçüsünde, yalnız yetkili makamın öngöreceği şekilde, kınamadan başlayarak, öldürmeye kadar, değişik cezalar verilebilecek ve bunu devlet uygulayacaktır.

Ölüm, işlediği suçlar karşısında mürtede verilebilecek bir ceza olup, din değiştirdiği için verilmesi gereken bir ceza (had) değildir.

SONUÇ

İslâm dinini kabul etmiş bir erkek veya kadının kendi isteği ile bilerek, inanılması zaruri olan hükümlerin hepsini veya bir kısmını inkâr edip dinden çıkması irtidat suçunu oluşturmaktadır.

İrtidat suçu sözlü ve fiili olarak işlenebilmektedir. İrtidat suçlusunda

¹⁰² İmre, *agm II*, s. 424-425.

¹⁰³ Marcos, *age*, II, 1119 vd.; İmre, *agm I*, 1526-1527.

¹⁰⁴ Uluşan, *agm*, s. 55-57; Caemmeres, "Cansız Şeylerin Verdiği Zararlar", s. 460-461; Kanati, Selim, "Haksız Fiil Sorumluluğunda Kusur Kavramının Görevi", s. 59-60.

¹⁰⁵ İmre, *agm I*, s. 1526; ayrıca bk. Koç, Nevzat, *Bina ve Yapı Eseri Maliklerinin Hukuki Sorumluluğu*, s. 19-20.

¹⁰⁶ Ebu Davud. "Büyu", 71; Nesai, "Büyu", 15.

¹⁰⁷ Mecelle, md. 85.

¹⁰⁸ Mecelle, md. 87.

¹⁰⁹ Mecelle, md. 88.

¹¹⁰ Senhürî, *agm*, s. 62; Muhammed, Muhammed Abdülcevad, *age*, s. 160.

itüfakla aranan özellikler, mürtedin akıllı olması, isteği ile ve suç kastı ile bu işi yapmış olmasıdır. Kişinin bülüğ çağında olup olmamasının suça tesiri tartışılmış, cinsiyet farkının ise önemli olmadığı belirtilmiştir.

İrtidat suçu, mürtedin itirafı veya iki âdil şahidin tafsilatlı şehadeti ile tesbit edilmektedir.

Mürtede verilen cezaların kaynakları olarak, Kitap, Sünnet ve İcma gösterilmektedir. Kur'an'da açık olarak, dünya ve ahirette mürtedin amellerinin batıl olup boşa gideceği ve ahirette çetin bir azaba çarptırılacağı mevcuttur. Bunun dışındaki cezalarla ilgili gösterilen âyetlerin konuya delaleti tartışmaya açıktır.

Sünnet kaynağında mevcut olan mürtedlerle ilgili rivayetler, bütünlük içinde ele alındığında; isyan çıkararak toplumu ifsad eden, karşı bir grup oluşturarak İslâm devletine harp açmış veya açacak olan mürtedin öldürüldüğü görülmüştür. Konu ile ilgili diğer örneklerde, İslâmın yapılanma yıllarına has, özel durumlar sebebiyle, mürtede ölüm cezası verilmiş ise de, sonraları mürtede uygulanan cezanın hafiflediği ve hatta affedildiği görülmektedir.

Mürtede; amellerinin boşa gitmesi, nikâhının bozulması ve toplumsal zaruret gerektirdiğinde, hapsedilmesi gibi cezalar verilmektedir. Malına el konulması ve öldürülmesi şeklinde bir ceza ile mürtedin cezalandırılmasını uygun bulmuyoruz.

Hanefiler başta olmak üzere, çağdaş İslâm hukukçularından birçoğunun da belirttiği gibi, mürted sırf din değiştirdiği için öldürülmemiş ve öldürülmeyecektir. Tarihte mürtede verilen ölüm cezasının, irtidatından dolayı olmayıp, toplum huzuru ve düzenini bozmakla alakalı, işlediği veya işleyebileceği suçlardan dolayı verildiği, hemen herkes tarafından kabul görmektedir.

Kendine has özelliği olan durumlarda verilen cezalar yanında, ebedilik arz eden, "dinde zorlama olmadığı" şeklindeki evrensel ilahi prensibin, dinden dönen kişinin eski dinine döndürülmesi amacıyla zorlanamayacağı ve sırf dininden dönmüş olması nedeniyle, dünyada cezalandırılmayacağını gerektirdiği anlaşılmıştır.

İrtidatla ölüm cezasının özdeşleştirilmiş oluşunda, kanaatimizce kaynaklardaki rivayetlerin bir bütünlük içinde değerlendirilmemişinin ve İslâmın yapılanma dönemine ait birkaç uygulamanın tüm çağlara teşmil edilmesinin etkisi olmuştur. Bunun yanında, İslâm'ı yıpratmaya çalışan müsteşriklerin, "İslâm'da, insanın en temel haklarının bile ihlal edildiği" şeklindeki önyargılarını destekler malzeme bulmuş olabilmek için, mutlak manada söylenmiş bir iki rivayeti gündemde tutarak, adeta diğer rivayetleri unutturmasına, devamlı bunları kullanmalarının etkisi ise daha büyüktür.

111 Bardakoğlu, Ali, "Garâmet". s. 359.

112 Mecelle, md. 33; ayrıca bk. Baktır, Mustafa, *İslam Hukukunda Zaruret Hali*, s. 261.

113 Mecelle, md. 92; ayrıca bk. Aktan, Hamza, "Damân", *DLA*, VIII, 452-453.

114 Ganim el-Bağdadi, *Mecmau'd-Damânât*, s. 146.

115 Senhûrî, *agm*, s. 62.

116 Senhûrî, *agm*, s. 62.

117 Aktan, *agmd.*, s. 452-453.